

Colores Cambiados: toch maar liever een andere kleur!

Dik Bakker

Welke kleur gaat het worden?

Als alle hoofdnummers uit de catalogus die je had willen hebben en die je je kunt permitteren al in je album zitten, dan hoef je nog steeds niet uit te zien naar een andere hobby: er zijn gelukkig nog varianten van de zegels. En in zo'n geval is de verzamelaar van Spaanse zegels een stuk beter af dan die van vele andere landen, zoals ik al eens heb proberen te laten zien.[1] Ik wil nu wat nader ingaan op een categorie varianten die in elk geval de kleurrijkste de: de nummers met in de *Edifil* catalogus de toevoeging 'cc', staande voor '*color cambiado*', ofwel 'veranderde kleur'. Het gaat in het algemeen om proefdrukken van zegels die uiteindelijk in een andere kleur aan de loketten zijn verschenen. Bij de meeste landen zullen gedurende het voorbereidingsproces van een nieuwe uitgifte ongetwijfeld ook dergelijke kleurproeven zijn vervaardigd. Die zullen echter zelden op de markt terecht zijn gekomen. En als ze het al zijn, dan dienen er vaak enorme bedragen voor te worden neergeteld.

De verzamelaar van Spanje is in een bevoorrechte positie, ook op dit punt. Bij de staatsdrukkerij F.N.M.T. (*Fábrica Nacional de Moneda y Timbre*), die sinds jaar en dag het leeuwendeel van de Spaanse postzegels en bankbiljetten ontwerpt en drukt, sprong men gedurende langere tijd kennelijk wat gemakkelijker met dergelijke proeven om. Ze werden nogal eens bewust in flinke aantallen vervaardigd, teneinde als relatiegeschenk aan autoriteiten te worden gegeven, of om extra peseta's uit de zakken van de verzamelaar te kloppen. Mogelijk werden ze ook wel clandestien door drukkerijpersoneel meegenomen en na sluitingstijd aan de achterdeur van een postzegelhandelaar aangeboden ter aanvulling van het bescheiden salaris. Van veel Spaanse zegels zijn in de loop der tijd een of meer kleurvarianten bekend geworden, en in de catalogi beland, met name zolang er nog overwegend in een enkele kleur werd gedrukt. Vanaf ongeveer 1960 werd een uitvoering in meerdere kleuren allengs gebruikelijker. Vanaf die tijd zijn eigenlijk alleen de zegels van de langlopende series nog in een enkele kleur gedrukt.[2]

Er duiken op veilingen nog wel eens anders gekleurde exemplaren op die het (nog) niet tot een catalogusnotering hebben geschopt ('*no catalogado*'), en dat is uiteraard een extra attractie bij de jacht op deze zegels. Het is echter niet altijd duidelijk wat de herkomst van dergelijk materiaal is. Sommige verdienen waarschijnlijk niet het predicaat 'cc', dat gereserveerd zou moeten zijn voor kleurproeven afkomstig van de drukkerij zelf. De catalogus heeft voor zulke fantasieproducten de toevoeging 'f' van '*fantasia*' beschikbaar.

De oplagen van de 'cc' zijn, voor zover ze al bekend zijn, logischerwijze aanzienlijk geringer dan die van de uiteindelijke zegel. Maar ze zijn niet altijd navenant duurder, naar ik aanneem omdat de vraag ernaar veel geringer zal zijn dan voor de zegels zelf. Waarschijnlijk is dit mede omdat er in de gebruikelijke albums met voorgedrukte afbeeldingen geen plaatsje voor ze is ingeruimd. Voor de verzamelaar die wat verder wil gaan dan de hoofdnummers alleen is dit dus een kans om voor niet al te veel geld een exemplaar aan de verzameling toe te voegen dat in weinig andere collecties aanwezig zal zijn. In het vervolg wil ik trachten een globaal beeld te schetsen van het type 'cc'. Ik zal dat doen op basis van wat ik in de

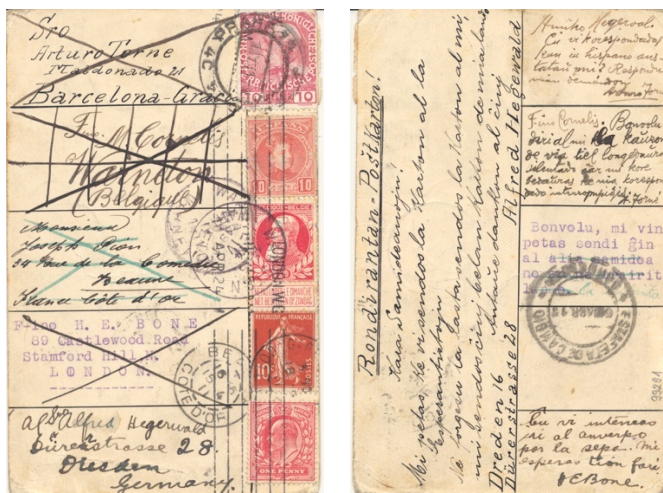
gespecialiseerde catalogi aantrof, en een en ander illustreren met exemplaren afkomstig uit mijn collectie.[3]

Aangezien het in principe om proeven gaat lijkt het perforeren van dergelijke zegelvellen niet erg noodzakelijk, maar het is zeker in veel gevallen gebeurd. Niet zelden komen dan beide versies voor, soms ook weer met onderlinge kleurverschillen. We treffen in de catalogus dus zowel getande exemplaren aan (codering 'cc') als ongetande (codering 'ccs', de 's' van 'sin dentar'). Ook kleurverandering in opdrukken komt voor (codering 'hcc', de 'h' van 'habilitado', 'met opdruk'). Ik zal mij echter beperken tot kleurvariatie van de zegels zelf.

De UPU bemoeit zich met de kleur

In 1896 hadden de meeste landen zich inmiddels aangesloten bij de Union Postale Universelle (UPU), die sinds 1874 de regels voor het internationale postverkeer vaststelt. In dat jaar werd bepaald dat de postzegels voor het (buitenlandse) tarief van de meest gebruikelijke poststukken een vaste kleur dienden te hebben. Dat werd *groen* voor drukwerk, *rood* voor een kaart en *blauw* voor een brief. Zo kon men in andere landen direct vaststellen of de frankering van internationale post in orde was, zonder verder iets te hoeven weten van de lokale tarieven en munteenheden.

Een overtuigend voorbeeld van dat laatste is de kettingkaart in afbeelding 1, zoals die in de vroege jaren van de vorige eeuw veelvuldig werd verstuurd, met name door leden van de Esperanto-gemeenschap. Deze kaart begon zijn reis in het Duitse Dresden, en bereikte via Tsjechië, Spanje, België, Frankrijk en Engeland weer het startpunt. In elk van de genoemde landen werd de zegel voor een buitenlandse briefkaart opgeplakt, alvorens de kaart met een korte boodschap aan de andere zijde werd doorgestuurd naar het volgende adres.

Afb. 1 Kettingkaart uit 1911 met zegels uit vijf landen

Uiteraard was de implicatie dat overeenkomstige zegels met andere waarden bij voorkeur niet in een van die kleuren zou verschijnen. Dit gaf aanleiding tot het uitbreiden van het kleurenskala, zeker in het geval van Spanje, waar sinds de introductie van de peseta in 1872 de permanente series een gemiddelde lengte van meer dan tien zegels kenden.

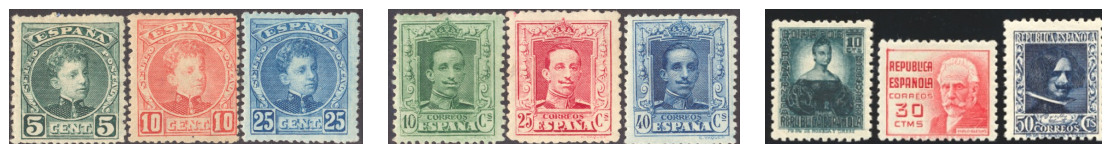
Spanje was een gehoorzaam UPU lid, en het land heeft zich lange tijd trouw aan de kleurafspraken gehouden. De volgende tabel is in dit verband van toepassing. De c. staat voor 'céntimos' (= 0,01 peseta).

TYPE	1896-1921	1922-1934	1935-1936	1937
DRUKWERK (GROEN)	5 c.	10 c.	10 c.	15 c.
KAART (ROOD)	10 c.	25 c.	30 c.	40 c.
BRIEF (BLAUW)	25 c.	40 c.	50 c.	60 c.

Tabel 1. UPU kleuren en Spaanse posttarieven buitenland

Vanaf 1930 raakt het voorschrift langzaam in ongebruik, met name als gevolg van de wereldwijd optredende inflatie en de daarmee samenhangende frequente wijzigingen in de posttarieven. Die werden ook nogal eens geëffectueerd middels opdrukken op bestaande zegels, niet per se van de juiste kleur. Ook nam het aantal gelegenheden uitgiften toe, hetgeen een ruimere benadering van het kleuren pallet met zich meebracht.

Bepalen we ons tot de periode 1901-1937, dan voldoen voor zover ik kan nagaan alle Spaanse langlopende series aan dit voorschrift. Afbeelding 2 toont drie voorbeelden. Deze laten zien dat men de grenzen opzocht van wat nog tot het bereik van een bepaalde kleur zou kunnen behoren.

Afb. 2 Series *Cadete* (1901), *Vaquero I* (1922) en *Españoles ilustres* (1936)

Ook voor wat betreft de kleurstelling van de relevante zegels uit de gelegenheden uitgiften bleef men zo dicht mogelijk bij de regels, zelfs als het om meerkleurige uitgiften ging. In dat laatste geval werden de voorschriften toegepast op de kaders. Dat is te zien in afbeelding 3.

Afb. 3 Series *Congreso UPU* (1920) en *Congreso de Ferrocarriles* (1930)

Wat precies *groen*, *rood* en *blauw* was en wat niet werd neem ik aan niet in meer exacte termen vastgelegd.[4] De grenzen zijn dan ook tamelijk arbitrair. De filatelist is vertrouwd met de enorme rijkdom aan termen die catalogi introduceren om de kleur van postzegels aan te duiden. In de *Edifil* basiscatalogus ben ik de onderstaande Spaanse kleuraanduidingen tegengekomen voor zegels met de UPU waarden uit de periode 1901-1937. Het eerstgenoemde, vetgedrukte Spaanse woord hieronder is de gebruikelijke vertaling van de Nederlandse hoofdkleur die daarvoor staat.

Groen: **verde**, *verde amarillento*, *verde azulado*, *verde claro*, *verde oscuro*

Rood: **rojo**, *bermellón*, *carmin*, *carmin lila*, *castaño rojizo*, *carmin rosado*, *lila rosa*, *rosa*

Blauw: **azul**, *azul negruzco*, *azul oscuro*, *ultramar*

Deze kleuren worden kennelijk allemaal gezien als passend binnen het gamma van de voorgeschreven kleur. Vertalingen ervan vindt men in de tabel aan het einde van de tekst.

Bij luchtpostseries is over het algemeen geen rekening gehouden met de UPU-voorschriften op dit punt. Luchtpost kwam natuurlijk pas na 1920 op gang, en er was aanvankelijk vooral sprake van binnenlandse vluchten. Bovendien werden er aparte tarieven voor opgesteld, die niet noodzakelijkerwijze 1:1 correspondeerden met de tarieven voor de gewone post.

Welke varianten selecteren we hier?

Kijkend naar de beschrijvingen in de gespecialiseerde catalogi is het is soms lastig om een strikt onderscheid te maken tussen de verschillende kleurvarianten van de standaardzegels die we daar tegenkomen. Zo treffen we onder meer ‘*color cambiado*’ (‘veranderde kleur’), ‘*error de color*’ (‘kleurfout’) en ‘*no expendido*’ (‘niet in omloop gebracht’). Een aardig voorbeeld verschaft de 25 céntimos uit de *Vaquerserie* van 1922. Deze zegel is verschenen in de kleuren *karmijnrood* (Ed.317; type I) en *karmijnroze* (Ed.317A; type II). Ze staan links in afbeelding 3. Van beide zegels geeft de uitgebreide catalogus ook nog enkele andere kleurnuances (*rood* en *oranjerood*), die kennelijk alle op het postkantoor te koop waren.

Verder zijn er twee ‘*no expendido*’ zegels van 25 céntimos van type I en II, in de kleur *blauw* (NE23 en NE24). Ze zijn te vinden in het midden van afbeelding 3. Dit zijn geen afgekeurde kleurproeven; het gaat hier om een in principe goedgekeurde uitgifte, die om een of andere reden bij nader inzien niet is doorgegaan. In dit geval is de oorzaak daarvan duidelijk: de verandering van het brieftarief in 1922 (zie tabel 1 hierboven). De zegel van 25 céntimos moest dus voortaan *rood* zijn, en die van 40 céntimos *blauw*.

Dan zijn er de ‘*errores de color*’, gecodeerd met ‘ec’. Het gaat daarbij weliswaar ook om zegels in de ‘verkeerde’ kleur, maar dit zijn in feite misdrukken die per abuis in omloop zijn gekomen. Dergelijke uitglijders komen voor bij zes waarden uit deze serie. Van de 25 céntimos type II is een uitvoering bekend in *lila* (Ed.317Aec). Afbeelding 4 toont een exemplaar van type I van deze waarde in de kleur *lilabruin* (derde van rechts). Dit type wordt niet in de door mij gehanteerde catalogus – de *Edifil Especializado* deel II van 2020 – vermeld. Hieraan zou dan catalogusnummer 317ec dienen te worden toegekend.

Dezelfde catalogus vermeldt voor deze serie geen gevallen van '*color cambiado*'. Ik wist echter onlangs de hand te leggen op een ongetande *groene* variant van de zegel van 20 céntimos (tweede van rechts in de afbeelding). Deze waarde is uiteindelijk verschenen in de kleur *lila*. Gezien de ongetande status van dit groene exemplaar kan eigenlijk geen sprake zijn van een tot de eindfase gebrachte kleurfout. Daarom ken ik er dan maar tentatief het catalogusnummer 316cc aan toe.

Het verschijnsel van de '*no expendido*' is in de loop der tijd verdwenen. Tot 1942 vermeldt de catalogus 60 NE nummers. Daarna is er nog slechts eentje gevolgd: in 1978 werd van een zegel uit de Picasso-serie de frankeerwaarde op het laatste moment verhoogd van 7 naar 10 peseta. Er zijn van de oorspronkelijke 7 peseta uitvoering enkele exemplaren ontsnapt, die tot de grotere zeldzaamheden van de moderne Spaanse filatelie behoren. De '*no expendidos*' verdienen een aparte studie; achter elk exemplaar gaat een eigen verhaal schuil met betrekking tot het niet doorgaan van de uitgifte, dat wellicht lang niet altijd te achterhalen is. Ze blijven hier buiten beschouwing omdat ze aanvankelijk wel degelijk beoogd waren te verschijnen. Het feit dat ze vrijwel zonder uitzondering getand zijn benadrukt dit laatste nog eens.

En ook de '*errores de color*' verdienen een aparte behandeling, want ze hebben een geheel andere achtergrond dan de '*colores cambiados*'. Het vroegst bekende, en legendarische voorbeeld van deze categorie is de zegel Ed.8ec, uit 1851, het tweede Spaanse postzegeljaar. De standaardzegel heeft een frankeerwaarde van 2 reales, en verscheen in de kleur *oranjerood*. Er is per ongeluk een exemplaar van het cliché met deze waarde geplaatst in de plaat voor de 6 reales uit dezelfde serie, die de kleur *blauw* heeft. Dientengevolge was een op de 170 exemplaren die de betreffende plaat telt een *blauwe* 2 reales. Terwijl er vermoedelijk iets minder dan 100 exemplaren ooit over de toonbank zijn gegaan, zijn er slechts drie ontdekt, waarvan één in een verticaal paar met een 6 reales. Dat paartje is de evidentie voor hoe de kleurverwisseling tot stand is gekomen. Ik kan het hier helaas niet tonen; de catalogusprijs maakt duidelijk waarom. Bovendien is het een aantal jaren geleden spoorloos verdwenen. Het is de vraag of het ooit nog op zal duiken.[5]

Meer voorbeelden van een '*error de color*' treffen we aan bij de getande series vanaf 1870. De verklaring bij deze meer recente voorbeelden lijkt te zijn dat een geheel vel met waarde x de kleur heeft gekregen van waarde y uit dezelfde serie. Zo'n vergissing kan men zich voorstellen gezien de eenheid van ontwerp van veel series, met name de permanente met een portret van de monarch. De meeste van de 24 voorbeelden van 'ec' die ik in de catalogus vond hebben dan ook de kleur van een andere zegel uit de betreffende serie. Een voorbeeld is de 5 céntimos waarde van de *Impuesto de Guerra* ('oorlogstoeslag') serie uit 1876, die normaal *groen* is, maar nu de kleur heeft gekregen van de 10 céntimos: *blauw*. De betreffende zegels staan in afbeelding 5, met rechts de kleurfout.

Afb. 5 *Impuesto de Guerra* (1876) Ed.183, 184, 183ec.

Het gaat hier dus niet om proeven, bewust vervaardigd om tot een juiste kleurkeuze te kunnen komen, maar om heuse drukfouten, die tot de meer kostbare stukken van de Spaanse filatelie behoren. Ze zijn onbedoeld in de verkoop gekomen, en soms zelfs uitsluitend afgestempeld bekend geworden, zoals het exemplaar in afbeelding 4. Het type 'ec' is daarom normaliter getand. Vermoedelijk als gevolg van verbeterde druktechnieken komt deze drukfout gaandeweg steeds minder voor. Een van de meer recente exemplaren die ik ken is een zegel uit de *Vaquer*-serie van 1930, getoond in afbeelding 6. De voor de 40 céntimos gekozen kleur is *blauw*, de door de UPU voorgeschreven kleur, en niet *lichtbruin*.

Afb. 6 *Vaquer II* (1930) Ed.497/ec

Daarna heeft het verschijnsel zich nog een keer voorgedaan bij de *Pro Tuberculosos* serie van 1940 (Ed.936ec) en de serie voor het *Año Mariano* uit 1954 (Ed.1135ec). Aannemende althans dat deze karakterisering de juiste zijn, en dat het om echte drukfouten gaat en niet om kleurproeven. Daarvoor pleit dat beide genoemde zegels getand zijn. Ook de '*errores de color*' zal ik dus gezien hun ontstaansgeschiedenis, die zo anders is dan die van de '*cambio de color*', verder buiten beschouwing laten.

Twee aanverwante categorieën, die niet in de *Edifil* zijn opgenomen, maar wel in de *Filabo* catalogus, zijn de '*prueba de punzón*' ('grafeerproef') en de '*ensayo de plancha*' ('plaatproef'). Ze worden in die catalogus gecodeerd middels 'pp' achter het nummer. Deze proeven zijn afkomstig uit een vroegere fase van het ontwerpproces, en benodigd bij de beoordeling van de grafische aspecten van de voorstelling, niet de kleur. Soms gaat het om proeven van zegels die niet zijn uitgekomen, of om gedeeltelijke of afgekeurde versies van wel verschenen zegels, vaak in het *zwart*. Maar ze kunnen ook overeenkomen met een complete, uitgegeven zegel in een andere kleur. Ze worden niet in velvorm geproduceerd, maar als individuele afdruk op een verder wit vel papier, en ongetand. Worden ze echter uitgeknipt, dan zijn ze volgens mij niet steeds te onderscheiden van een ongetande kleurproef. Ik kom daar nog op terug.

Wenden we ons nu tot het type '*color cambiado*', dat ik om papier te sparen verder zal afkorten tot cc.

De periode tot aan de Republiek

We kijken nu dus naar de uitvoeringen van zegels in afgekeurde proefkleuren. In tegenstelling tot de typen 'NE' en 'ec' worden deze zegels ook nogal eens in ongetande staat aangetroffen. Men zou zelfs menen dat dit de gebruikelijke vorm zou moeten zijn, omdat perforeren voor een kleurproef niet echt noodzakelijk lijkt. Gezien het feit dat Spanje de eerdergenoemde UPU kleurconventies tussen 1901 en 1937 trouw toepaste, zou men geen kleurproeven voor de drie relevante waarden verwachten, voor zover niet passend binnen het gamma van de voorgeschreven kleuren.

Alhoewel we mogen aannemen dat er reeds eerder kleurproeven zullen zijn vervaardigd, treffen we de eerste cc in de catalogus aan bij de serie ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling van Sevilla-Barcelona in 1929. Maar dan is het meteen ook raak. Van de zegels voor de gewone post zijn er kleurproeven in de gebruikte kamtanding ($11\frac{1}{4}$) voor de waarden 5 en 15 céntimos en 10 peseta's. In afbeelding 7 staat naast de definitieve versie van de 15 céntimos in de kleur *blauwgroen* de kleurproef in *geelgroen*. Deze zegel heeft een relatief hoog velnummer aan de gomzijde: A000,028. Als dit realistisch is, dan duidt dit op meer dan 1.000 proefexemplaren. Misschien had men op dat moment serieuzer voornemens met deze kleur.

Afb. 7 *Exposiciones Sevilla/Barcelona* (1929) Ed.438/cc

Daarnaast zijn er van deze serie nog eens negen kleurproeven vervaardigd in fijnere tandingen ($13\frac{3}{4}$ en 14 lijntanding). Vier daarvan zijn in de kleur *karmijn*. Twee stuks treft men aan in afbeelding 8: die voor de 1 en 10 céntimos. Beide hebben het voor een proef gebruikelijke rugnummer A000,000. Een andere indicatie dus dat het hier in elk geval om proeven gaat.

Afb. 8 *Exposiciones Sevilla/Barcelona* (1929) Ed.434ccp, 437ccp

Verder is er een kleurproef bij de bijbehorende serie voor de luchtpost, en wel voor de 1 peseta. Die zegel staat in afbeelding 9, in getande uitvoering. De definitieve kleur ervan is *geelgroen* en de proef is in *roze*. Verder zijn er voor vier van de waarden kleurproeven in afwijkende tandingen, en nog een ongetand exemplaar, alle in de kleur *karmijnrood*. De laatste is ook hieronder afgebeeld, naast het definitieve *grijszwarte* exemplaar van 4 peseta's. Ook deze zegel heeft rugnummer

A000,000. Het *roze* proefexemplaar van de 1 peseta heeft weer een - opmerkelijk - hoog rugnummer, dat ergens in de uitgegeven serie past.

Afb. 9 Aéreo (1929) Ed.452/cc en 453/ccs plus achterzijden

In juni 1930 verschijnt een herontwerp van de *Vaquer*-serie, nu met het portret van Alfonso XIII in profiel. Naast de 'error de color' die werd getoond in afbeelding 0 vermeldt de catalogus voor deze serie geen exemplaren van het type cc. Deze bestaan echter wel degelijk. Ik wist de hand te leggen op drie exemplaren. Links in afbeelding 10 staan twee versies van de zegel van 5 céntimos in de kleuren *groen* en *karmijn*, terwijl uiteindelijk werd gekozen voor *zwartbruin*. Rechts staat een *karmijnlila* variant van de 40 céntimos, de kleur die uiteindelijk bij de 30 céntimos terecht kwam; voor de 40 céntimos werd het *blauw*. Dat laatste was de 'verplichte' kleur, dus de *karmijnlila* zegel zou eerder gezien moeten worden als een kleurfout. Dat wordt dan weer tegengesproken door de ongetande status.

Afb. 10 *Vaquer II* (1930) Ed.491/ccs/ccas, 497/ecs\cc(?)

Het eerstvolgende voorkomen van een cc vinden we bij de nog in dezelfde maand uitgegeven *Goya*-serie. Zo is er een kleurvariant voor de 30 céntimos. Deze is *oranje*, waar uiteindelijk voor *bruin* is gekozen. De kleur *oranje* komt verder voor bij de waarde 50 céntimos. Door deze koerswijziging zijn alle veertien zegels met het portret van de schilder verschillend van kleur. Wellicht een extra eerbetoon aan een van Spanjes grootste schilders.

Afb. 11 *Goya* (1930) Ed.509/cc

Er zijn bij deze serie nog twee cc, maar daar is meer aan de hand dan een simpele wijziging in de kleurkeuze. Voor de 2, 5 en 25 céntimos werd, naast een zegel in het ontwerp van de overige waarden een tweede zegel uitgebracht, in een enigszins afwijkend ontwerp. In feite was dit reeds voorgesteld in 1928, ter gelegenheid van de honderdste sterfdag van Goya, maar het was niet tot een uitgifte gekomen. Op de

plaats van de landsnaam stond bij dit eerste type de naam van de schilder. Het is een van de weinige Spaanse zegels uitgebracht na 1920 waarop de landsnaam ontbreekt.[6] Voorts was het waardecijfer kleiner uitgevoerd.

Ik zal die eerdere versie type I noemen, en de versie van 1930 met de landsnaam type II. Van de 2 céntimos is type I *olijfkleurig*, naast het *sepia* van type II, en van de 5 céntimos is type I *paars* naast het *lila* van type II. Maar van beide types II zijn er proeven in de kleur van type I. Het lijkt er dus op dat men aanvankelijk overwoog om beide dezelfde kleur te geven, maar vervolgens heeft besloten toch maar een andere kleur te kiezen voor type II.

Afb. 12 Goya (1930) Ed.501/500cc/500, 503/502cc/502

Het is overigens opmerkelijk dat in de *Edifil* catalogus onder het kopje 'Colores Cambiados' waarbij deze zegels staan vermeld wordt opgemerkt dat ze bekend staan als 'errores de color'. Hoe dan ook het door elkaar halen van de twee categorieën 'ec' en 'cc', zoveel is duidelijk.

Bij de 25 céntimos was de situatie anders. Dit was het brieftarief, dus moesten beide exemplaren de UPU kleur krijgen, en dat werd *karmijn* voor type I en *vermiljoen* van type II. Geen kleurproeven nodig, zou men zeggen. Toch wist ik de hand te leggen op de twee exemplaren in afbeelding 13. Dit zijn ongetande, ongegomde exemplaren van de 25 céntimos van type I. In 1928 was 25 céntimos reeds een aantal jaren het tarief voor een kaart, dus waarom deze twee kleuren – *blauw* en *bruinzwart* - zouden zijn overwogen is niet erg duidelijk. In de *Filabo* catalogus staan beide te boek als 'prueba de punzón', met nummers 507ppb en 507ppf.[7] Deze serie is geproduceerd door de Londense drukkerij van Waterlow & Sons. Wellicht was men daar niet op de hoogte van de diverse Spaanse tarieven, zodat aanvankelijk geen rekening werd gehouden met de UPU-voorschriften. De hier getoonde varianten worden overigens niet genoemd door de *Edifil*, dus vermoedelijk zien de redacteurs ze inderdaad als evenzovele grafeerproeven. Ik houd de cc optie toch nog even open.

Afb. 13 Goya (1930) Ed.508ccas/ccbs(?)

Er is hier nog iets opmerkelijks aan de hand. Bij de meeste cc in de catalogus staat zonder meer vermeld dat het om kleurproeven gaat. Bij deze cc wordt opgemerkt dat in het archief van Waterlow & Sons de kanttekening is teruggevonden dat van elk van deze proeven 1.000 exemplaren zijn gedrukt “om onbegrijpelijke redenen” (*Edifil Especializado II*, p.316). Men kan de verbazing van de Engelse drukker wel enigszins begrijpen. Deze zegels werden vervaardigd in vellen van 100 stuks (4 blokken van 5 bij 5). Dat er tien van dergelijke vellen – 1.000 zegels – voor de opdrachtgevers in Madrid nodig zouden zijn als kleurproef konden de Britten zich kennelijk niet goed voorstellen. De gedachte aan de mogelijke toepassing als cadeautje voor de autoriteiten, laat staan als handelswaar, was hun waarschijnlijk vreemd.

Diezelfde opmerking staat bij de proeven van de bijbehorende, in twee kleuren uitgevoerde luchtpostserie. Daarvan kan men zich wel wat beter voorstellen dat er met kleurencombinaties is geëxperimenteerd. Afbeelding 14 toont een drietal paren, met steeds eerst de definitieve uitvoering en dan de niet aangenomen kleurproef. De proeven, met hun grotere kleurcontrast, lijken sprekender dan de subtieler uitgevoerde definitieve versies, maar over smaak valt niet te twisten natuurlijk.

Afb. 14 Goya Aéreo (1930) Ed.520/cc, 526/cc, 528/cc

Bij de diverse uitgften die hier in rap tempo op volgden is het aantal cc aanzienlijk. De serie *Descubrimiento de América* ('Ontdekking van Amerika'), eveneens uit 1930, kent drie onderdelen: gewone post, luchtpost Europa en luchtpost Latijns-Amerika, in totaal 35 zegels. Van 23 daarvan zijn kleurproeven bekend geworden. Van de drie deelseries is de oplage van die proeven wederom 1.000 exemplaren. En van drie zegels zijn er drie jaar later zelfs nog eens 10.000 bijgedrukt. Kennelijk wilde men voldoen aan een vraag uit de markt, die al gecreëerd was door de eerdere uitgifte.

Van de 16 zegels voor de gewone post vermeldt de catalogus cc voor zeven zegels. Het aardige is dat die van de veelkleurige 30 en 50 céntimos domweg geruild zijn. Omdat de waarde cijfers '30' en '50' wat lastig van elkaar te onderscheiden zijn zou e.e.a. ook op een vergissing kunnen berusten. Maar dat wordt weerlegd door de gedrukte aantallen van de cc, die gelijk zijn aan die van de andere kleurproeven. In afbeelding 15 staan de beide paren. De proeven zijn de twee randstukken.

Afbeelding 16 toont enkele van de zegels voor de luchtpost Europa. Naast admiraal Columbus, kapitein van het vlaggenschip 'Santa María', waren de boers Pinzón de

kapiteins van de twee andere schepen op de tocht. Aan de oudste van hen, Martín, kapitein van de 'Pinta', werden drie zegels opgedragen, die men links in de afbeelding vindt. Alleen van de 1 peseta waarde is er een kleurproef: de kleur werd uiteindelijk *paars* en niet *zwartblauw*; *blauw* was al de 'verplichte' kleur voor de 40 céntimos. De jongste Pinzón, Vicente, de kapitein van de 'Niña', moest het met twee zegels doen. Er is een proef in *oranje* voor de 30 céntimos, maar die werd *roodbruin*, en het *oranje* ging tenslotte naar de 50 céntimos.

Afb. 16 *Descubrimiento* (1930) Ed.552/554, 556/556cc, 553/553cc/555

Van de zegel Ed.556cc zijn 1.000 exemplaren gedrukt, en van Ed.553cc dus zelfs 11.000. De catalogus waardeert ze opmerkelijk genoeg met hetzelfde bedrag. Ongetande exemplaren zijn bekend, maar gezien de hoge catalogusnoteringen ervan zijn die kennelijk wel schaars.

Bij de serie *Pro Unión Iberoamericana*, nog steeds uit 1930, maakte men het wel heel erg bont. De reeks voor de gewone post, die uit 17 waarden bestaat, kent niet minder dan 43 versies van de getande cc en zelfs 45 van de ongetande ccs, per zegel in dezelfde kleuren. Dat zijn gemiddeld 2,6 kleurproeven per zegel, in twee uitvoeringen. Wat verder opvalt is dat van de twee zegels met waarde 25 céntimos, die uiteindelijk beide in *karmijn* zijn verschenen, *groene* proeven bekend zijn. Kennelijk heeft men overwogen om een van beide in een afwijkende kleur te laten verschijnen, maar heeft dit tenslotte toch niet uitgevoerd. Wellicht omdat het tegen de UPU regels zou zijn.

Bij de drie hoogste waarden – 1, 4 en 10 peseta's - heeft men het ruimste palet gecreëerd. Van de 1 peseta zijn er zes verschillende kleurproeven. Drie ervan staan in afbeelding 17: *oranje*, *lila* en *paars*. Het werd tenslotte *paarsblauw*.

Afb. 17 *Pro Unión* (1930) Ed.578cc/cccs/ccds, 578

Ook van de 4 peseta zegel zijn er zes proefexemplaren bekend geworden. Die staan alle in afbeelding 18. We zien ze, van links naar rechts, in de kleuren *oranje*, *roze*, *bruin*, *roodbruin*, *roodpaars* en *lichtpaars*. De uiteindelijke winnaar staat geheel rechts: het werd simpelweg *paars*.

Afb. 18 *Pro Unión* (1930) Ed.579ccs/ccas/ccbs/cccs/ccds/cces, 579

Maar de kroon spant de hoogste waarde van de serie. Zoals vermoedelijk bekend werd de 10 peseta's in twee drukvormen geproduceerd: een versie in koperdiepdruk ('*hucograbado*'; Ed.580) en een gegraveerde versie ('*calcografía*'; Ed.581). Van de eerste soort bestaan vier ongetande kleurproeven, van de tweede niet minder dan elf. Dat is waarschijnlijk het recordaantal cc voor een enkele zegel.

Men was dus kennelijk wel heel besluiteloos ten aanzien van deze topwaarde. De meeste van de proeven zijn in één kleur gehouden, net als voor de overige waarden. Bij drie ervan is het medaillon met het portret van het koninklijk paar echter in een afwijkende kleur uitgevoerd. Een ervan staat in afbeelding 19: *zwart en groen*. Het tweekleuren ontwerp heeft het helaas niet gehaald, want het werd tenslotte egaal *bruin*. Het hier getoonde exemplaar is gestempeld, terwijl gebruikt als zodanig volgens de *Edifil* bij deze zegel niet voorkomt. Het stempel zal dan ook wel van het kaliber 'welwillend' zijn geweest. Zo niet, dan hebben we hier een kleine correctie voor de catalogus.

Afb. 19 *Pro Unión* (1930) Ed.581ccjs/581

De bijbehorende *Pro Unión* luchtpostserie kent ook de nodige experimentele versies. Bij de negen waarden waaruit hij bestaat behoren zestien getande en vijftien ongetande kleurproeven. Ik toon er enkele van de 50 céntimos, ditmaal getand: *bruin*, *donkerpaars*, *leiblauw* en *grijs*. Het eindresultaat is *grijsblauw* en staat rechts in afbeelding 20.

Afb. 20 *Pro Unión Aéreo* (1930) Ed.587cc/ccal/cccl/ccd, 587

Samenvattend geeft dit ons de aantallen die te vinden zijn in tabel 2. In de linker kolom staat het aantal series dat in de betreffende periode is verschenen, en ernaast het totaal aan zegels van die series. De luchtpostseries heb ik apart geteld, omdat het ernaar uitziet dat de kleurkeuze binnen de deelseries onafhankelijk bepaald is. Tussen haakjes staat het totaal van de series die een of meer cc kennen. Vervolgens zien we het totaal aantal zegels van die series, en van hoeveel er een of meer cc bekend zijn. Daar weer naast staan de aantallen getande en ongetande cc, met daarbij het aantal verschillende exemplaren. Dus, van de 159 zegels die in de periode 1929-1931 verschenen zijn er 66 met een cc, waarvan 65 in getande uitvoering (code cc), en 28 ongetand (ccs). De cc omvatten in totaal 108 en de ccs 67 in kleur verschillende exemplaren.

SERIES	ZEGELS	MET CC	%	CC	AANTAL	CCS	AANTAL
17(10)	159	66	42%	65	108	28	67

Tabel 2. Totalen cc en ccs in de periode 1929-1931

De Republiek tot aan de Burgeroorlog

Nadat op 14 april 1931 de Tweede Spaanse Republiek was uitgeroepen, werd eerst de permanente serie met het portret van Alfonso XIII overgedrukt met de tekst 'REPÚBLICA ESPAÑOLA'. Deze overdrukken werden in september van dat jaar vervangen door een nieuwe permanente serie, dit keer niet met het portret van het staatshoofd maar met de portretten van *Españoles ilustres* ('beroemde Spanjaarden'). De landsnaam werd aangepast aan de nieuwe staatsvorm. Enkele maanden later volgde een tweede druk van deze serie, met een paar aanvullende céntimos waarden. Verder werden er drie peseta-waarden aan toegevoegd, waarop bekende bouwwerken te zien zijn (*Españoles ilustres y vistas*).

Van deze tweede reeks is een aantal ongetande cc bekend geworden. Zoals echter wel vaker het geval is met Spaanse zegels, hebben particulieren hier ook nog een duit in het zakje gedaan. Van een aantal kleurproeven van deze serie bestaan versies die door derden zijn nagetand. Voor zover ik weet zijn die niet aangetroffen op echt gelopen stukken, dus ze hadden een puur filatelistisch oogmerk. De juiste tanding $1\frac{1}{4}$ is daarbij toegepast, zij het hier en daar in een wat spitsere variant. Afbeelding 21 toont enkele voorbeelden. Links steeds het uiteindelijk uitgegeven zegel, telkens gevolgd door de twee proeven.

Afb. 21 *Españoles ilustres* (1932) Ed.664/ccs/cc, 667/ccs/cc, 669/ccs/cc

Wat hier opvalt is dat van de 10 en 25 céntimos alternatieve kleurproeven zijn vervaardigd. Ze verschenen uiteindelijk toch in de UPU kleuren, die ze ook bij de eerste druk al hadden. Wellicht was men een tariefsverhoging aan het overwegen, maar die kwam pas enkele jaren later.

Soms wijken de kleuren van de proeven duidelijk af van de uiteindelijke keuze. Maar regelmatig ook zitten ze er dichtbij, en was men kennelijk aan het experimenteren met kleinere nuanceverschillen. Dat laatste is zonder meer het geval

bij de serie voor het *III Congreso de la Unión Postal Panamericana*, verschenen in oktober 1931. Er waren weer deelseries voor gewone post en luchtpost. In afbeelding 22 zien we vier waarden van de serie voor de gewone post. Op de bovenste rij staan de zegels zoals ze zijn uitgegeven, en op de onderste enkele kleurproeven. Niet alleen de 10 (*groen*) en 40 (*blauw*) céntimos, waarvan de kleurkeuze beperkt was, maar ook de verder 'vrije' 5 céntimos en 10 peseta's verschillen slechts binnen de marges van een hoofdkleur.

Afb. 22 *III Congreso Postal U.P.P.* (1931) Ed.604, 605, 609, 613 en cc

En ook bij de luchtpost zijn de verschillen klein tussen de proefkleur en de definitieve. Ze staan opgesomd in tabel 3.

WAARDE	PROEFKLEUR	DEFINITIEVE KLEUR
5 céntimos	<i>geelbruin</i>	<i>paarsbruin</i>
10 céntimos	<i>groen</i>	<i>donkergroen</i>
25 céntimos	<i>rose</i>	<i>vermiljoen</i>
50 céntimos	<i>hemelsblauw</i>	<i>blauw</i>
1 peseta	<i>lila</i>	<i>paars</i>
4 pesetas	<i>grijs</i>	<i>zwart</i>

Tabel 3. Kleuren *III Congreso UPU Panamericana Aéreo* (1931)

De drie laagste waarden staan in afbeelding 23, met de definitieve zegels weer op de bovenste rij.

Afb. 23 *III Congreso Postal Aéreo* (1931) Ed.614, 615, 616 en cc

Maar bij nader inzien waren dit waarschijnlijk geen pure kleurproeven. Er zijn vele vellen geproduceerd van elk van de zes luchtpostwaarden in die kleuren, en die zijn vervolgens voorzien van de opdruk 'OFICIAL', zegels gedrukt voor het gebruik tijdens het congres. Men heeft wel een aantal vellen onbedrukt gelaten, die nu als cc bij de

onbedrukte serie te boek staan. Omgekeerd staan zegels in de kleur van de onbedrukte uitgifte maar nu mét de opdruk, weer te boek als kleurproef voor de 'OFICIAL' uitgifte. Van beide proefseries zijn elk 40 vellen (d.w.z. 2.000 zegels) geproduceerd, dus dat was ongetwijfeld bedoeld voor de markt.

Afbeelding 24 toont de luchtpostzegel van 50 céntimos uit deze serie, achtereenvolgens in de definitieve uitvoering (*blauw*), proef (*hemelsblauw*), met opdruk (*hemelsblauw*) en proef voor de opdruk (*blauw*). Hier kan men eigenlijk niet meer van reële kleurproeven spreken: de twee reeksen zijn als het ware elkaars cc. Het lijkt ook wel plausibel dat de kleuren zo in elkaars buurt werden gekozen.

Afb. 24 III Congreso Postal Aéreo (1931) Ed.617/cc en 633/cc

Deze serie laat ook een voorbeeld zien van hcc, de 'cambio de color en la habilitacion' ('kleurverandering in de opdruk'). Aanvankelijk heeft men kennelijk overwogen alle opdrukken in *blauw* aan te brengen, afgezien dan van de zegel van 50 céntimos, die zelf *blauw* is. Bij nader inzien werd het toch ook *rood* voor de drie waarden in afbeelding 25, ik neem aan omdat deze kleur beter bleek te contrasteren met de eigen kleur van deze zegels.

Afb. 25 III Congreso Postal Aéreo (1931) Ed.630/hcc, 634/hcc, 635/hcc

De geschiedenis van de beide series voor de gewone post blijkt nog wat complexer te zijn. Zoals we in afbeelding 22 zagen is de zegel van 10 peseta's *roodbruin*, en bestaat er een proef in *zwartbruin*. Er is verder nog een kleurproef bekend in *geelbruin*, de kleur die voor de dienstopdrukzegel bedoeld was. Van die opdruk zelf, normaal *rood*, is ook nog een kleurproef in *blauw*. De vier exemplaren zijn te vinden in afbeelding 26.

Afb. 26 III Congreso Postal (1931) Ed.613, 629, 613cca, 629hcc

In december 1931, twee maanden na het uitkomen van de *Congreso Postal U.P.P.* serie, verschijnt de serie opgedragen aan het *Monasterio de Montserrat*, het klooster hoog in de bergen ten Noordwesten van Barcelona, dat 900 jaar eerder werd gesticht.

Afb. 27 *Het klooster van Montserrat*

Het valt op dat, ruim een half jaar na het uitroepen van de Republiek, de veertien zegels waaruit de serie bestaat, en de vijf bijbehorende zegels voor de luchtpost, als landsnaam alleen 'ESPAÑA' vermelden. De oorzaak hiervan is dat ze reeds geruime tijd gereed waren, en dat de Republikeinse autoriteiten het uitkomen ervan enige tijd tegen hebben gehouden, en wel vanwege het uitgesproken religieuze karakter van de serie.[8] Van vijf waarden zijn cc bekend, die alle een nuance in kleur verschillen van de uiteindelijke keuzes. Ze komen getand en ongetand voor. In afbeelding 28 treffen we de kleurvariant van de 25 céntimos. De kleuren zijn *rozelila* voor het origineel en het subtiel verschillende *karmijnrood* voor de proef.

Afb. 28 *Montserrat* (1931) Ed.642/ccs

De bijbehorende luchtpostserie – vijf qua voorstelling identieke zegels, met een vliegtuig boven het klooster – kent slechts één kleurproef, en wel voor de 1 peseta waarde. Die proef is *oranje*, maar dat wordt de kleur van de 50 céntimos en de 1 peseta verschijnt tenslotte als *leikleurig*.

Afb. 29 *Montserrat Aéreo* (1931) Ed.654/cc, 653

Tot aan het uitbreken van de Burgeroorlog in juli 1936 treffen we in de catalogus nog maar één voorbeeld van een cc aan. Het gaat om de 10 céntimos uit de serie *Españoles ilustres* van 1933. Hierop vinden we het portret van Mariana Pineda, de eerste vrouw die vanwege haar eigen verdienste op een Spaanse postzegel verschijnt. Van alle zeven zegels waaruit deze serie bestaat zijn kleurnuances bekend, die echter alle gewoon over de toonbank zijn gegaan. Kennelijk beschikte men in die tijd niet over al te kleurvaste inktsoorten. Zo zijn van de 15 céntimos uit dezelfde serie drie varianten onder een nummer gecatalogiseerd die gemakkelijk als verschillende versies zouden kunnen gelden. De kleuren, als getoond in afbeelding 30, staan in de catalogus vermeld als respectievelijk *leigrijs*, *groengrijs* en *blauwgroen*.

Afb. 30 *Españoles ilustres II: Concepción Arenal* (1936) Ed.683/a/b

Ook de Pineda-zegel kent zo zijn varianten. Van het uiteindelijk uitgebrachte exemplaar bestaan er, naast de hoofdkleur *groen*, ook nog versies in *geelgroen* en *lichtgroen*. Daarnaast zijn er echter ook proeven bekend geworden in de kleuren *donkerblauw*, *bruin* en *rood*. Die blijken lastig te vinden te zijn, met name de laatste twee. Kennelijk zijn ze tamelijk recent opgedoken, want de *Edifil Especializado* van 2004 vermeldt er geen. In afbeelding 31 staat links het *groene* definitieve exemplaar, met ernaast de proef in *donkerblauw*. In 1936 verschijnt een identieke zegel, maar nu uitgevoerd in *blauwgroen*. Het tarief voor drukwerk bedroeg inmiddels 15 céntimos, zodat de Concepción Arenal-zegel met die waarde de kleur *groen* nu kon overnemen, waar hij in afbeelding 29 al naar onderweg was.

Afb. 31 *Españoles ilustres II en III: Mariana Pineda* (1936) Ed.682/cc, 732

Het totaal aantal cc dat in de periode 1929-1936 is geproduceerd valt op te maken uit tabel 4.

SERIES	ZEGELS	MET CC	%	CC	AANTAL	CCS	AANTAL
22(8)	138	39	28%	37	48	9	14

Tabel 4. Totalen cc en ccs in de periode 1931-1936

De Republiek ten tijde van de Burgeroorlog

Aan de kant van de Republiek verschijnen de eerste twee jaar van de oorlog bijzonder weinig zegels. Na wat overdrukken op bestaande zegels met oog op het gestegen brieftarief is de eerste echte uitgifte de cijferserie van april 1938, een ontwerp waarin reeds twee lage waarden waren verschenen in 1933. Van deze uit zes zegels bestaande serie zijn twee cc en een ccs bekend. In afbeelding 32 staat het alternatief voor de zegel van 15 céntimos. De proefuitvoering is in *rozellila*, de kleur die uiteindelijk terecht kwam bij de 25 céntimos. Dat het om een echte proef gaat blijkt als we naar de achterzijde kijken: hiervoor is een vel gebruikt waarop ook de uiteindelijke kleur was uitgetoet. En dat was het wat minder in het oog lopende *grijsgroen*.

Afb. 32 *Cifras* (1938) Ed.747, 747ccs/s, 749

Bij de als basisserie opgevatte *Matrona*-serie uit april 1938, met een allegorische voorstelling van de Republiek, was men kennelijk zeker van zijn zaak, en hield het simpel: twee zegels *rood* en twee *blauw*. Van de twee door de Amerikaanse adviseur Arthur Barger geïnspireerde uitgiften – de *Defensa de Madrid* en de *Constitución de EE.UU.* – die direct daarop volgden bestaan wel kleurvariaties, maar geen proeven in daadwerkelijk afwijkende kleuren.

De *Fiesta de Trabajo* en de *Montserrat* overdrukken, nog steeds uit 1938, kennen een proefoverdruk in *rood* (Ed.761hcc; 783hcc), die in de catalogus staan onder het kopje '*errores de impresión*' ('misdrukken'). De codering zou m.i. dus eigenlijk 'hec' moeten zijn. Van de beide *Homenaje* series ('Eerbetoon aan de werkers van Sagunto' en 'Eerbetoon aan de 43^e divisie') zijn er ook proefkleuren. In afbeelding 33 staan de beide zegels van de *Sagunto*-serie, links in de definitieve kleuren (*zwart* en *blauw*) en rechts als cc (*bruin* en *grijsgroen*). Van alle vier zegels zijn getande en ongetande exemplaren bekend.

Afb. 33 *Homenaje a los obreros de Sagunto* (1938) Ed.773/744s, 773ccs/774cc

Van de allerlaatste nog tot uitgifte gekomen serie van de Republiek, opgedragen aan de *Milicias* ('Volksmilities'), zijn er kleurproeven van twee van de negen waarden: een van de 10 céntimos en drie van de 25 céntimos.

Er zijn dus per saldo weinig kleurproeven te ontdekken onder de uitgiften van de Republiek ten tijde van de Burgeroorlog. Een goede verklaring daarvoor kan zijn dat er al vrij snel grote tekorten optraden ten aanzien van de benodigde materialen. Het is daarom des te opvallender dat er een overvloed aan cc te vinden is bij de fameuze serie voor de *Correo submarino* ('onderzeebootpost') van augustus 1938. De huidige stand is maar liefst 23 getande en 24 ongetande exemplaren. Geen enkele Spaanse serie heeft per zegel zoveel kleurproeven opgeleverd: gemiddeld vier getand en (dezelfde) vier ongetand. Dat mag opmerkelijk heten als we ons realiseren dat in augustus 1938 de toestand in Barcelona penibel was. Er was gebrek aan ongeveer alles. We weten dat Arthur Barger een aantal maanden eerder de grootste moeite had om papier en inkt te vinden voor 'zijn' twee uitgiften. Hij had zelfs toestemming van de regering gekregen om beslag op de benodigde zaken te laten leggen als hij ze ergens aantrof.[9] Een overzicht van alle kleuren waarin proeven bestaan voor de *Correo submarino* staat in tabel 5.

WAARDE	DEFINITIEVE KLEUR	BEKENDE KLEURVARIANTEN – GETAND EN ONGETAND
1 peseta	blauw	<i>oranje, lichtbruin, roodbruin, karmijnbruin, roze, grijsgroen, donkerblauw, indigoblauw</i> (8)
2 peseta's	roodbruin	<i>mauve, blauw, olijfgroen, geelgroen</i> (4)
4 peseta's	oranjerood	<i>oranje, groen</i> (alleen ongetand) (2)
6 peseta's	indigoblauw	<i>blauw, geelgroen, mauve, olijfgroen</i> (4)
10 peseta's	mauve	<i>geelgroen</i> (1)
15 peseta's	grijsgroen	<i>blauw, indigoblauw, oranje, roodbruin, karmijnbruin</i> (5)

Tabel 5. *Correo Submarino*: definitieve en afgekeurde kleuren per waarde

Er is zo te zien nogal eens geschoven met de kleuren voor deze serie: vijf van de zes uiteindelijk gebruikte kleuren zijn op zeker moment ook overwogen voor een of meer andere zegels. Die zijn in de tabel vetgedrukt. Over de exemplaren voor de 4 en de 10 peseta's was men het kennelijk snel eens. De 1 en 15 peseta's hebben de meeste hoofdbreken gekost. Maar dat waren dan ook de enige serieuze frankeerwaarden van de serie, waarvan men verwachtte dat die op de duikbootpost zouden worden gebruikt.

Ter illustratie staat in afbeelding 34 links een complete serie in afgewezen kleuren, in een combinatie van getand en ongetand. De ongetande versies lijken wat makkelijker te vinden dan de getande, hetgeen men ook eigenlijk zou verwachten bij proeven. Rechts ernaast staat ter vergelijking de definitieve uitvoering van de serie.

Afb. 34 *Correo Submarino* (1938) Ed.775/780cc, 775/780

De totale oogst aan cc voor de periode van de Tweede Republiek ten tijde van de Burgeroorlog staat in tabel 6.

SERIES	ZEGELS	MET CC	%	CC	AANTAL	CCS	AANTAL
25(5)	70	15	21%	14	34	9	27

Tabel 6. Totalen cc/ccs in de periode 1936-1939 (Republiek)

De Nationalistische uitgiften

Het Nationalistische kamp wist ook wel weg met het lekken van kleurproeven naar de filatelistische wereld. De eerste permanente serie van de *Junta de Defensa* wordt reeds in november 1936 in Burgos geproduceerd, en bestaat uit 13 waarden. Er zijn afbeeldingen van bekende bouwwerken in steden die zich op dat moment reeds in handen van de opstandelingen bevinden. Daarnaast zijn er cijferzegels van 1 en 2 céntimos. De catalogus vermeldt niet minder dan 37 verschillende cc, tussen de twee en vijf stuks voor elk van de waarden, een gemiddelde van bijna drie per zegel. Daarbij wordt opgemerkt dat het gaat om privé drukken, die zowel getand als ongetand voorkomen. Het is dus zeer de vraag of dit echte drukproeven zijn geweest dan wel eigen initiatief van de drukkers.

Naast de getande *roodbruine* 2 céntimos cijferzegel verscheen een ongetande 1 céntimo, in de kleur *groen*. Daarbij werd kennelijk teruggegrepen op een oude traditie. In 1873, acht jaar na de invoering van de perforatie, werden er *groene* zegeltjes van ¼ peseta ongetand uitgegeven, en typisch in blokjes van twee bij twee à 1 peseta verkocht.[10] Tandeloos bleven eveneens de *groene* 1 céntimo zegels uit 1920 en 1933. Waarom men hier was teruggekeerd tot uitknippen in plaats van uitscheuren is mij niet geheel duidelijk. Wellicht werden deze zegels gewoonlijk in grotere gehelen gekocht en ook opgeplakt. De duidelijk op zijn Republikeinse voorganger geënte 1 céntimo zegel van de *Junta* was dan ook *groen*, maar kende toch een proef in de kleur van de 2 céntimos, te weten *roodbruin*. Alle genoemde zegels staan in afbeelding 35.

Afb. 35 *Cifras* (1936) Ed.173/291/677/802, 802cca

Voor het geval dat men zou hebben besloten met de traditie te breken en een *rode* 1 céntimo te laten verschijnen, probeerde men ook maar een kleurwisseling van de 2 céntimo uit. Die dan maar *groen*.

Afb. 36 *Cifras* (1936) Ed.803/cca

Bij de opvolger van deze serie, die twee maanden later, ook weer in Burgos, werd uitgegeven, zijn de gebouwen vervangen door de nationalistische iconen El Cid en koningin Isabel I. In de *Edifil* catalogus staat daarbij onder het kopje 'Color Cambiado' de zegel van 5 céntimos genoemd, in de afwijkende kleur *groen* (de definitieve kleur is *bruin*). De codering is echter Ed.816ec. De vraag is weer: is de zegel een drukfout, of staat er een drukfout in de catalogus?

Afb. 37 *Permanente serie II* (1936) Ed. 816/ec

Bij de serie uit februari 1938, die werd opgedragen aan koning *Fernando el Católico*, is flink met kleuren geëxperimenteerd. Er zijn kleurproeven van vervaardigd in zo ongeveer alle kleuren van de regenboog, zoals te zien is in afbeelding 38. Deze proeven waren ongetwijfeld bedoeld voor de gehele serie van vier, maar men heeft daarvoor een enkel cliché gebruikt, dat van de 30 céntimos. Daarin staat ook nog eens een ontwerpfout: onder het waardecijfer staat 'CMS' in plaats van het veel gebruikelijker 'CTS'. Voor de 30 céntimos zelf kwam men tenslotte uit op *rood*, het getande exemplaar rechtsonder in de afbeelding.

Afb. 38 *Fernando el Católico* (1938) Ed.844Aec/ecm

Ook hier lijkt me de codering in de *Edifil* weer onjuist: 'ec' i.p.v. 'cc'. Als eerder gesteld ga ik ervan uit dat drukfouten per ongeluk worden gemaakt, worden getand

en gegomd, en pas op het postkantoor of nog later tegen de lamp lopen. Van dit exemplaar zijn niet 'per ongeluk' al deze kleuren geproduceerd. Het zijn volgens mij ook geen 'pruebas de punzón', want er zijn hele vellen van bekend, als te zien aan het veldeel in afbeelding 39.

Afb. 39 *Fernando el Católico* (1938) veldeel groenblauw Ed.844Aecg

De catalogus vermeldt voorts dat er ook nog diverse andere nuances voorkomen van met name groen en karmijn dan de hier getoonde. Men vond het zelfs nodig om exemplaren uit te proberen in goud- en zilverkleurige uitvoering. Een dramatisch contrast met de zegels die tegelijkertijd in Republikeins gebied werden voorbereid, en de tekorten waar men daar mee te kampen had. Kennelijk kon het allemaal niet op bij drukkerij Fournier in Vitoria. In ieder geval is het bij de scans in afbeelding 40 niet allemaal goud wat er blinkt.

Afb. 40 *Fernando el Católico* (1938) goud- en zilverkleurig Ed.844Acc/cca

Dat men te midden van deze kleurenrijkdom op rood uitkwam voor de 30 céntimos terwijl voor de 25 céntimos de nogal verwante kleur *karmijnlila* werd uitverkoren is enigszins curieus. Kennelijk stond kleuronderscheiding tussen de zegels in deze serie niet erg hoog op het prioriteitenlijstje. Men vraagt zich af waarom dan al die proeven zijn geproduceerd. Wellicht toch een verdienmodel?

Een volgend, tamelijk spectaculair voorbeeld van een cc betreft het velletje *Monumentos históricos*, dat enkele dagen na de Fernando-serie uitkwam. Er zijn weinig velletjes waarbij zoveel is misgegaan, getuige de vele heel en half mislukte afdrucken van de vier zegels erop. De behandeling daarvan is een apart artikel waardig. Daarbij kan dan ook nog aandacht worden besteed aan de uitgebreide politieke en filatelistische exploitatie ervan door middel van allerhande propagandistische opdrukken. Ik beperk mij hier tot het type cc, waarbij de kleuren van de vier zegels zijn omgewisseld. Links in afbeelding 41 staat het velletje zoals het bedoeld is; rechts staat de proef, met dezelfde kleuren, maar nu gespiegeld. Het is getand en ongetand bekend geworden.

Afb. 41 *Monumentos históricos* (1938) Ed.848/cc

Koning *Fernando el Católico* en zijn gade koningin *Isabel la Católica*, samen bekend als de *Los Reyes Católicos*, ('de katholieke koningen') werden een icoon van de Nationalisten. Isabel was al verschenen op een aantal waarden van de permanente serie van 1937. Toch kreeg ze maanden na haar eega ook nog een geheel eigen serie in 1938. In tegenstelling tot die van *Fernando* als hierboven getoond zijn er van deze serie relatief weinig varianten bekend geworden. Zo vermeldt mijn versie van de *Edifil Especializado* geen enkele cc. Gezien de uiteindelijk gekozen kleuren van de zes zegels heeft men zich laten inspireren door de nogal gelijkvormige *Fernando*-serie en de daarbij vervaardigde kleurproeven. Toch kwam ik onlangs een proef tegen van de 40 céntimos in een kleur die afwijkt van de uiteindelijke *paarse* uitvoering. Ik houd het maar op *leikleurig*, de kleur van het derde *Fernando*-exemplaar op de bovenste regel in afbeelding 38. De proef, te zien in afbeelding 42, verdient mijns inziens een eigen catalogusvermelding. De *Filabo* vermeldt hier tenminste geen '*prueba de punzón*'.

Afb. 42 *Isabel la Católica* (1938) Ed.858/ccs(?)

In januari 1939 verschijnt de eerste van twee series opgedragen aan Juan de la Cierva, de uitvinder van de autogiro, een voorloper van de helikopter. De la Cierva was een sympathisant van de Nationalistische zaak. Hij had Franco het vliegtuig bezorgd waarmee deze van de Canarische eilanden naar Marokko was gevlogen, alwaar de opstand tegen de Republikeinse regering begon. De aan de la Cierva opgedragen luchtpostserie was dan zijn (postume) beloning. De zeven waarden ervan lopen van 20 céntimos tot 4 peseta. Er zijn vijf proeven bekend, voor de waarden 20 en 50 céntimos, en 1 en 4 peseta. Alleen de 50 céntimos kent naast een getande ook een ongetande versie. In afbeelding 43 staan links de definitieve zegels van 50 céntimos en 1 peseta, en rechts de bijbehorende proeven. Deze twee waarden hebben dus hun kleuren geruild: *bruin* tegen *blauw*.

Afb. 43 *De la Cierva I* (1939) Ed.883/884 en Ed.883/884cc

Bij de ongetande proeven ging het om aanmerkelijk geringere kleurverschillen: de 20 céntimos werd *oranje*, niet *oker*, en de 4 peseta's *grijsblauw*, niet *ultramarijn*.

Afb. 44 *De la Cierva I* (1939) Ed.880/ccs en Ed.886/ccs

Dit geeft ons de volgende totalen over de Nationalistische uitgaven gedurende de Burgeroorlog.

SERIES	ZEGELS	MET CC	%	CC	AANTAL	CCS	AANTAL
25(6)	73	23	32%	18	44	18	54

Tabel 7. Totalen cc en ccs in de periode 1936-1939 (Nationalisten)

Na de Burgeroorlog: de Estado Español

Op 28 april 1939, vier weken na het einde van de Burgeroorlog, verschijnt de eerste serie met het portret van dictator Franco. Hij liet er dus al snel geen twijfel over bestaan wie het voortaan voor het zeggen had in de Spaanse Staat. Van de twaalf verschillende waarden van deze serie zijn er kleurproeven voor een viertal, getand en ongetand: een voor de 25, 45 en 60 céntimos, en drie voor de 40 céntimos: *roodbruin*, *aalbesrood* en *roze*. Deze laatste staan in afbeelding 45, in de ongetande uitvoering. Geheel rechts staat het definitieve, zoveel saaier *grijsgroene* exemplaar.

Afb. 45 *Franco y Escudo de España* (1939) Ed.870ccs/ccas/ccbs/870

De uiteindelijke kleur die werd geselecteerd voor de zegel van 45 céntimos uit deze serie was *rood*. Men heeft ook nog de kleur *groen* overwogen, maar die kreeg uiteindelijk géén plaatsje in de serie toebedeeld. Van die *groene* proef vond ik een exemplaar met slechts gedeeltelijk complete tanding, hetgeen tamelijk ongewoon is voor een cc. Voor zover ik kan zien wordt dit nergens in de catalogus vermeld. De verticale zijden ervan lijken me ruim genoeg om een 'creatief' gefabriceerde variant uit te sluiten. De codering hiervan zou dan moeten zijn 'ccsv'.

Afb. 46 *Franco y Escudo de España* (1939) Ed.871/cc/ccsv

Een tweede uitgifte op basis van dit ontwerp zag het licht in december van datzelfde jaar. Dit zou nog vijf jaar lang de permanente zegel blijven. De tweede versie behield enkele waarden in dezelfde kleur, zag verandering daarin bij andere waarden, en kreeg er drie lage waarden bij. De catalogus vermeldt cc voor drie waarden ervan – de 25 en 50 céntimos en de 10 peseta's. De 25 céntimos werd uitgevoerd in de kleur *karmijnlila*. Er zijn twee kleurproeven van deze waarde: *roodbruin* en *parelgrijs*. Van de roodbruine variant kennen we een ongetande versie, een in de gebruikte tanding $9\frac{1}{2}$ bij $10\frac{1}{4}$ en een in de fijnere proeftanding 14. Er is dus aardig mee geëxperimenteerd.

Afb. 47 *Franco y Escudo II* (1939) Ed.923/ccs/cc/ccd/ccsa

De catalogus tekent hier verder bij aan dat er nog veel meer waarden en kleuren te vinden zijn voor deze serie. Kennelijk is hier nog enige research op zijn plaats, en zijn vondsten dus zeker niet uitgesloten. Jammer dat er bijna geen postzegelmarkten en dubbeltjesboeken meer bestaan, waar men soms een onverwachte verrassing tegen kan komen.

Met name in de beginjaren deed het Franco-regime er alles aan om nadrukkelijk afstand te nemen van de 'godeloze' Republiek. Dit kwam filatelistisch onder meer tot uiting in de uitgiften in het kader van de *Año Santo Compostelano*, series opgedragen aan de *Reyes Católicos*, en zegels gewijd aan diverse geestelijken en heiligen. Maar het meest in het oog loopt toch wel de serie van januari 1940 die gewijd is aan de *Virgen del Pilar*. Deze serie-met-toeslag herinnert ons aan het wonder dat de Heilige Maagd in het jaar 40 van onze jaartelling in Spanje haar opwachting zou hebben gemaakt. De serie is rijkelijk uitgevoerd in tweekleurendruk. Tezamen met de bijbehorende *Aéreo* reeks telt hij in totaal 25 zegels. Dat zijn er behoorlijk wat, en de 4 en 10 peseta waarden van beide series hebben ook nog eens een groter formaat dan enige eerder uitgebrachte Spaans postzegel: 51 bij 38 mm, een verpletterende 20 cm² elk. En van precies deze vier zegels zijn er ook cc.

In afbeelding 48 staan de beide hoogste waarden met hun alter ego's. De zegels zijn wat hun kleuren betreft elkaars spiegelbeeld: die voor de gewone post is

bruin met een *blauw* kader, die voor de luchtpost is *blauw* met een *bruin* kader. Bij de kleurproeven heeft *paars* het *bruin* vervangen.

Afb. 48 *Virgen del Pilar* (1940) Ed.902/cc en Ed.913/cc

De verkochte aantallen, slechts ongeveer 15% van de oplage, waren een fikse tegenvaller. Dat zal onder meer gelegen hebben aan de toeslag op elke zegel, die ten goede kwam aan de herdenkingsplechtigheden en het herstelwerk aan de kathedraal van Santiago de Compostela. Bij een totale frankeerwaarde van 45,30 peseta's betrof die nog eens een extra 14,55 peseta's, waarvan alleen al 4 peseta's bij elk van de hoogste waarden. Naast deze in totaal bijna 60 peseta's was er in hetzelfde jaar al voor ongeveer 45 peseta's aan andere zegels verschenen. Een aderslating voor de verzamelaar met een bescheiden inkomen, maanden na afloop van de desastreuze Burgeroorlog.[11]

Zoals wel vaker het geval is zijn de catalogusprijzen voor de originelen van deze twee zegels, waarvan 14.423 respectievelijk 13.104 exemplaren verkocht zijn, vele malen hoger dan die voor de cc, waarvan slechts 1.000 exemplaren zijn gedrukt. In dit geval is het een factor 10, ongeveer het omgekeerde van de verhouding tussen de oplagen. Dit heeft ongetwijfeld te maken met de wet van vraag-en-aanbod: vrijwel elke verzamelaar zal de series als opgenomen in de standaard catalogi en de voordrukalbums compleet willen hebben, terwijl slechts een minderheid geïnteresseerd zal zijn in de afwijkende exemplaren uit de gespecialiseerde catalogi, die men dan meestal ook wel reeds bezit.

Dan breken enkele cc-loze jaren aan, waarin overigens wel een paar '*errores de color*' te bespeuren zijn. Pas in 1944 duikt weer een exemplaar op, een alternatieve kleur voor de zegel ter ere van *Doctor Thebussem*. Dit was de *nom de plume* van Mariano Pardo de Figueroa, die wordt gezien als de vader van de Spaanse filatelie. Het gaat om een luchtpostzegel met de nogal ongebruikelijke frankeerwaarde van 5 peseta's. Naast de gekozen *blauwe* kleur zijn kleurproeven bekend geworden in *geel* en *oranje*. Die komen zowel getand als ongetand voor. Een ongetand exemplaar is te vinden in afbeelding 49. Vergelijking tussen de twee maakt wel duidelijk waarom men tenslotte niet voor *geel* gekozen heeft.

Afb. 49 *Dr. Thebussem* (1944) Ed.983/ccs

Kort daarop verschenen zegels opgedragen aan de dichter Quevedo, de piloot García Morato en (wederom) Goya, waarvan ook kleurproeven bekend zijn geworden (Ed.989, Ed.992 en Ed.1005/7).

In 1946 verschenen drie aanvullende waarden bij de permanente Franco-serie van de afbeelding 45 t/m 47, maar in een nieuw ontwerp. Hier kijkt de dictator ons rechtstreeks in de ogen.[12] Van twee waarden zijn er kleurproeven, getand en ongetand. Van de *blauwe* 75 céntimos is er een proef in *geelgroen*, en van de *paarse* 1,35 peseta bestaan er varianten in *magenta*, *vermiljoen* en *karmijn*. Van die laatste waarde staat een voorbeeld in afbeelding 50, in de vorm van een getand paartje.

Afb. 50 *Franco de frente* (1942) Ed.1001/cc

Direct hierna kwam er een serie uit in het kader van de *Fiesta de la Hispanidad*, bestaande uit drie zegels. Van alle exemplaren zijn cc bekend: drie voor de 50 céntimos, en een voor de 75 céntimos en de 5,50 peseta's. Daarnaast zijn er kleurvarianten bekend geworden die door de *Edifil* worden geboekstaafd als '*fantasías*'. Er zijn er in diverse kleuren voor de 75 céntimos, zoals het *zwarte* exemplaar links in afbeelding 51. Een blauwe uitvoering van de 5,50 peseta's wordt niet gemeld, maar ik neem aan dat dit zegel ook de code 1004f zou moeten krijgen. [13]

Afb. 51 *Fiesta de la Hispanidad* (1946) Ed.1003/f, 1004f(?)

Het is mij niet altijd duidelijk hoe dergelijke *fantasías* moeten worden beoordeeld. Soms worden ze in de catalogus vermeld, in enkele gevallen zelfs met een serieuze, bijbehorende prijs. Dat laatste is het geval bij de duikboot- annex luchtopdruk op de *Defensa de Madrid* en de luchtpostversies van de *Montserrat* opdrukken van 1938.

Afb. 52 *Fantasías van Defensa en Montserrat* (1938) Ed.757f, 791FN/FNa

Maar bij kleurvarianten als getoond in afbeelding 51, die qua afbeelding verder perfecte kopieën zijn van het origineel, is mij de status minder duidelijk. Komen ze van dezelfde drukkerij dan is het enige verschil met een echte cc mijns inziens dat ze geen officiële status hebben. Het is dan in feite aan de verzamelaar om ze al of niet als verzamelwaardig te beschouwen. Zolang ze maar niet als echte cc worden verkocht, met de bijbehorende (te hoge?) prijs.

Een ander fraai voorbeeld staat in afbeelding 53. We zien links de *lilabruine* luchtpostzegel gewijd aan de componist Manuel de Falla uit 1947. Het exemplaar rechts ervan is in de kleur karmijn, die van de 50 peseta zegel uit dezelfde serie. De *Edifil* vermeldt deze als *fantasía* zonder verdere waarde aanduiding. Er bestaat ook een *lilabruine* versie van de 50 peseta's. Erbij staat verder vermeld dat deze zowel ongetand als getand voorkomen. De perforatie is dan van privé herkomst; de ongetande zegel zelf is dus kennelijk echt afkomstig van de F.N.M.T., die er ook op vermeldt staat. En die zijn dan toch om een of andere reden geen cc.

Afb. 53 Luchtpostserie (1947) Ed.1015/f, 1016

In mei 1948 verschijnt er weer een nieuw ontwerp voor de permanente Franco-zegel. Deze uitvoering oogste kennelijk weinig bijval, want hij werd vier maanden later alweer opgevolgd door nog weer een nieuwe uitvoering, die bekend staat als *Franco y Castilla de la Mota*. De eerder verschenen kortlevende serie kende slechts vier waarden: 5, 15, 50 en 80 céntimos. En alleen van de 50 céntimos zijn de twee kleurproeven bekend die zijn aan te treffen in afbeelding 54. Ze zijn uitgevoerd in *lichtblauw* en *lichtkarmijnroze*; het werd uiteindelijk *oker*. De beide proefkleuren zijn niet voor een van de andere drie zegels uit de serie gebruikt.

Afb. 54 *Franco* (1948) Ed.1022cc/cca en 1022

De *Edifil* vermeldt hierna nog een kleurproef voor een zegel uit 1950 opgedragen aan de heilige Juan de Dios (Ed. 1070), een ongetand exemplaar in de kleur *groen* in plaats van *donkerpaars*. Ook van enkele andere zegels uit dezelfde periode worden wel cc aangeboden, die kennelijk recent zijn ontdekt, want ze zijn niet in de hier gehanteerde versie van de *Edifil* opgenomen. Zo is er een *roodbruin* exemplaar van de zegel opgedragen aan San Francisco Javier uit 1952, waarvan de definitieve kleur *blauw* is (Ed.1118).

Een laatste stuip trekking van de cc zijn enkele waarden van de wederom vernieuwde Franco-serie uit 1955. Van deze inmiddels vijfde Franco-versie in zestien jaar bestaan de nodige '*variedades de color*' ('kleurvariaties'), op dof en glimmend papier. Die zijn alle op het postkantoor te koop geweest. Slechts van drie waarden zijn er heuse kleurproeven bekend: van de 20 céntimos, en de 1 en 5 peseta's. Van de eerste waarde treft men een paartje in de kleur *blauw* aan in afbeelding 55. Uiteindelijk werd gekozen voor *bronsgroen*.

Afb. 55 Franco V (1955) Ed.1145/cc

Deze serie van 21 stuks zou het tenslotte 20 jaar volhouden, inclusief vier toegevoegde waarden uit 1975, het jaar waarin ook voor de dictator zelf het doek definitief viel.

We sluiten af met een overzicht van de gecatalogiseerde totalen in de periode na de Burgeroorlog.

SERIES	ZEGELS	MET CC	%	CC	AANTAL	CCS	AANTAL
65(12)	290	24	8%	23	33	13	23

Tabel 8. Totalen cc en ccs in de periode 1939-1955 (*Estado Español*)

Overzicht van de vijf periodes

Het bovenstaande is naar beste weten opgesteld. Ik kon helaas niet van alle relevante series en zegels voorbeelden laten zien, eenvoudigweg omdat die niet in mijn collectie zitten. Sommige exemplaren zijn lastig te vinden, dan wel gaan mijn budget te boven. Verder heb ik wellicht vermeldingen in de catalogus over het hoofd gezien, of stonden die nog niet in de door mij gehanteerde edities van de *Edifil*. Daarnaast aarzelen ook de catalogi zoals wij hebben gezien soms tussen '*error de color*' en '*color cambiado*'. Dat gold bijvoorbeeld voor de Fernando-zegels uit 1938. Hier valt nog wel het een en ander te definiëren en te preciseren. En ook nu nog worden potentiële '*colores cambiados*' aangeboden die voornamelijk '*no catalogado*' zijn. Dat gold bijvoorbeeld voor de zegel opgedragen aan San Francisco Javier (Ed.1118). Van deze blauwe zegel heb ik niet-uitgebrachte varianten voorbij zien komen in de afwijkende kleuren *groen* en *bruin*.

Als we de aantallen in de boven gepresenteerde tabellen optellen, dan komen we op de totalen die te vinden zijn op de onderste regel van tabel 9. Ik herhaal ter vergelijking de aantallen van de vijf periodes.

PERIODE	SERIES	CC	ZEGELS	CC	%	cc	N	CCS	N
1929-31	17	10	159	66	42%	65	108	28	67
1931-36	22	8	138	39	28%	37	48	9	14
1936-39 (R)	25	5	70	15	21%	14	34	9	27
1936-39 (N)	25	6	73	23	32%	18	44	18	54
1939-55	65	12	290	24	8%	23	33	13	23
1929-1955	154	41	730	167		157	267	77	185
	27%		23%			1,7		2,4	

Tabel 9. Totalen cc/ccs in de periode 1929-1955

We zien dus dat er cc beschikbaar zijn gekomen voor de verzamelaar gedurende de 26 jaar tussen 1929 en 1955. In de eerste periode zijn er kleurproeven voor bijna de helft van de uitgekomen zegels. Daarna daalden de aantallen. Tijdens de bijna drie jaar van de Burgeroorlog werden door de Nationalisten grotere aantallen op de markt gebracht dan aan de kant van de Republiek. In de zestien jaar erna zakte het aantal gestaag tot nul.

Van de 154 series en 730 zegels die er in de relevante periode zijn verschenen zijn er van om en nabij een kwart daarvan kleurproeven bekend geworden. Voor 67 zegels kennen we zowel getande als ongetande exemplaren, van 90 alleen getande en van 10 alleen ongetande. Een complete collectie, origineel plus cc en ccs, ligt rond de 450 zegels. De recordhouders zijn de 10 peseta's uit de *Pro Unión*-serie uit 1930 en de 30 céntimos uit de Fernando-serie van 1938, met elk 11 verschillende kleurproeven. In het geval van de 10 peseta's zijn bestaan die ook nog eens zowel getand als ongetand.

Ik zou zo'n groot verschil tussen getande en ongetande proeven – ruim tweemaal zoveel van het eerste type - niet verwachten, eerder het omgekeerde. Bij proeven staat immers welhaast bij definitie vast dat ze niet voor postaal gebruik bedoeld zijn. Perforatie, alsmede gommen, lijkt dan overbodig. Wellicht meende men dat kleurproeven toch beter beoordeeld konden worden in 'postklare' vorm. Daarbij dient te worden aangetekend dat een deel van de getande kleurproeven '*se han dentado privadamente*'; particulier initiatief aan het werk dus. Maar dan moeten er ook natuurlijk ook altijd ongetande exemplaren zijn, tenzij die allemaal met de perforator bewerkt zijn, hetgeen zeer onwaarschijnlijk geacht mag worden. Bovendien is het aandeel van de zegels waarvan uitsluitend getande kleurproeven bekend zijn aanzienlijk: 54%, terwijl van slechts 6% uitsluitend ongetande exemplaren bestaan. Ik blijf toch met een vraagteken zitten, maar zie wellicht een factor over het hoofd.

Tot slot kort nog een paar woorden over een onderwerp dat hier eigenlijk zeer centraal staat, maar tot nu toe onderbelicht is gebleven: de gebruikte kleuren zelf. Als we de weinige meerkleurige zegels uit deze periode buiten beschouwing laten, dan spreken we in totaal over 80 verschillende kleuren die hier een rol spelen.[14] Ze zijn, met een Nederlandse vertaling, te vinden in de tabel aan het einde van de tekst, waarnaar reeds eerder werd verwezen. Van die 80 kleuren werden er tenslotte 51 daadwerkelijk uitverkoren om een uitgegeven zegel te kleuren. Die zijn gemarkeerd in de tabel. Ruim een-derde van die kleuren heeft het dus niet verder gebracht dan een proef, en valt hier uit de boot.

In tabel 10 staan links de meest gebruikte specifieke en hoofdkleuren, en rechts de verworpen hoofdkleuren voor de 167 zegels waarvoor kleurproeven bestaan, in volgorde van dalende frequentie.

MEEST GEKOZEN		MEEST VERWORPEN HOOFDKLEUR
KLEUR	HOOFDKLEUR	
<i>blauw</i>	<i>bruin</i>	<i>bruin</i>
<i>bruin</i>	<i>groen</i>	<i>groen</i>
<i>paars</i>	<i>blauw</i>	<i>blauw</i>
<i>groen</i>	<i>paars</i>	<i>karmijn</i>
<i>roodachtig bruin</i>	<i>karmijn</i>	<i>paars</i>
<i>karmijn</i>	<i>lila</i>	oranje
<i>oranje</i>	rood	roze
<i>rood</i>	<i>zwart</i>	<i>lila</i>
<i>lila karmijn</i>	<i>oranje</i>	geel
<i>zwart</i>	leikleur	<i>zwart</i>
<i>pizarra</i>	<i>roze</i>	<i>rood</i>
<i>roze</i>	<i>grijs</i>	<i>grijs</i>
<i>lila</i>	<i>sepia</i>	<i>leikleur</i>
<i>grijzig groen</i>	<i>ultramarijn</i>	<i>ultramarijn</i>
<i>blauwig groen</i>	<i>vermiljoen</i>	<i>magenta</i>

Tabel 10. Meest gekozen en verworpen kleuren

Bruin, groen en blauw vormen dus de top-3 in termen van hoofdkleuren. Maar het lijkt erop dat de meest populaire kleuren ook weer even vaak werden verworpen. Dat duidt dus op een vorm van 'stuivertje wisselen' tussen de kleuren. Om het effect hiervan binnen series te onderzoeken moeten we natuurlijk ook kijken naar de 563 zegels waarvoor geen cc is geregistreerd, en dat valt buiten het bereik van dit artikel.

Als we de twee kolommen met hoofdkleuren vergelijken, dan kan vastgesteld worden dat *rood* en *leikleur* het wat vaker winnen, en dat *oranje*, *roze* en *geel* het wat vaker afleggen tegen andere kleuren.

Uiteraard zijn voor een deel van deze periode de UPU kleuren in het voordeel. Laten we eens kijken in hoeverre de zegels voor de drie UPU-tarieven, voor zover er cc voor bestaan, daadwerkelijk aan de kleureisen voldoen. Ik heb de luchtpostzegels hierbij buiten beschouwing gelaten, omdat daarop de regels niet van toepassing waren. Kleuren die mijns inziens buiten het kader van de betreffende UPU-kleur vallen zijn vetgedrukt.

DRUKWERK	GROEN				
EINDKLEUREN	<i>groen</i>	<i>blauwgroen</i>	<i>lichtgroen</i>		
PROEFKLEUREN	<i>geelgroen</i>	<i>smaragdgroen</i>	<i>blauwgroen</i>	karmijn	roze
	blauw	bruin	donkerblauw	rood	
KAART	ROOD				
EINDKLEUREN	<i>roze</i>	<i>karmijn</i>	<i>rood</i>	<i>roodkarmijn</i>	<i>rozelila</i>
	<i>lilakarmijn</i>				
PROEFKLEUREN	<i>karmijnroze</i>	<i>roodlila</i>	<i>rozekarmijn</i>	<i>donkerkarmijn</i>	<i>karmijnrood</i>
	donkerblauw	blauw	groen	blauwgroen	
BRIEF	BLAUW				
EINDKLEUREN	<i>blauw</i>	<i>donkerblauw</i>	<i>ultramarijn</i>		
PROEFKLEUREN	<i>indigoblauw</i>	<i>donkerblauw</i>	<i>zwartblauw</i>	<i>ultramarijn</i>	<i>hemelsblauw</i>
	<i>lichtblauw</i>	<i>blauwgroen</i>			

Tabel 11. Kleuren gekozen voor de UPU-tarieven

Dus, alhoewel voor twee van de drie categorieën met afwijkende kleuren is geëxperimenteerd, hebben die het niet gehaald. Als men kwaaddenkend zou zijn dan zou men kunnen vermoeden dat ze nimmer als serieuze optie bedoeld zijn geweest, maar zijn geproduceerd voor het alternatieve circuit.

Na 1955 is men ongetwijfeld doorgegaan met het vervaardigen van drukproeven in diverse kleuren. Wellicht heeft de verandering in druktechnieken ertoe geleid dat deze na die datum niet meer werden vervaardigd op de vroegere wijze. Tegenwoordig zal vooral met het beeldscherm worden gewerkt, voordat er überhaupt zegels worden gedrukt. Misschien ook heeft de ethiek toegeslagen en heeft men besloten dat ze niet meer in die vorm en aantallen op de markt terecht dienden te komen. In die zin is de Spaanse filatelie er wat armer op geworden. Maar dat wordt meer dan goedgemaakt door het enorme aantal zegels dat per jaar over de verzamelaar wordt uitgestort. En er zijn natuurlijk ook allerlei andere 'producten' bijgekomen, zoals de 'Pruebas Oficiales', 'Pliegos Premium' en 'Homenajes Filatélicos', die ieder een eigen sectie in de *Edifil* hebben gekregen.

Het postaal gebruik van kleurproeven

Het is neem ik aan niet de bedoeling dat kleurproeven in de handen geraken van de verzamelaars, zeker niet in de aantallen waarin sommige geproduceerd en gedistribueerd zijn: 1.000, 2.000 of in enkele gevallen zelfs 11.000. Gebeurt dit wel, dan staat weinig een liefhebber in de weg om ze op een brief te plakken. Als het al zo mocht zijn dat ze geen frankeergeldigheid bezitten, dan nog ontgaat dit waarschijnlijk de meeste postbodes, zeker als ze ook nog eens getand zijn. Heb je het voorrecht een Spanjeverzamelaar te zijn, dan kan je daar zelfs weer een aandachtsgebiedje van maken, zoals de volgende afbeeldingen laten zien.

Het aangetekende stuk naar Brussel in afbeelding 56 is gefrankeerd met een zegel van 5 céntimos uit de 'Descubrimiento' serie van 1930 en de 1 peseta uit dezelfde serie, maar dan wel de *blauwe* cc variant. Rechts prijkt de reguliere *zwarte* uitvoering. Het zal niet verbazen dat de geadresseerde de bekende postzegelhandelaar Souren Serebrakian is.

Afb. 56 *Descubrimiento* (1930) Ed.543cc op gelopen poststuk

Handelaren deden elkaar graag een genoegen. De brief in afbeelding 55 is gestuurd aan de wellicht nog bekendere handelaar Nicolas Sanabria te New York. Het ook ditmaal aangetekende stuk is gefrankeerd met luchtpostzegels van de *III Congreso de la U.P.P.* serie, die reeds eerder onder de loep lagen. Naast de reguliere 10

céntimos en 4 peseta's treffen we de *hemelsblauwe* kleurproef van de 50 céntimos aan. De iets donkerder uitgevallen definitieve versie stond reeds in afbeelding 24, maar wordt hier ter vergelijking herhaald.

Afb. 57 III Congreso de la U.P.P. (1931) Ed.617cc op gelopen poststuk

Een laatste voorbeeld van een ongetwijfeld bewust met een *color cambiado* gefrankeerd stuk staat in afbeelding 58. Het is het velletje dat we reeds lieten zien in afbeelding 41. Of Victor Gros in Zürich een postzegelhandel dreef heb ik niet kunnen achterhalen. Maar hij was vast niet de enige die een dergelijk stuk ontving, want de catalogus vermeldt – ongebruikelijk bij een cc – een prijs voor gestempeld. Het enige bewijs dat het niet om een welwillendheidsafstempeling gaat is de aanwezigheid op een brief die heeft gelopen gedurende de geldigheid van de erop geplakte zegels. En 10 februari 1938 was zelfs de Eerste Dag.

Afb. 58 'Monumentos históricos': Ed.848cc op gelopen poststuk

De afzender heeft in elk geval ook hier uit voorzorg voor aangetekend vervoer gekozen. De twee peseta's frankeerwaarde waren daartoe ruimschoots genoeg. En dan was er ook nog eens twee peseta's toeslag betaald.

Spaanse kleurnamen in de tekst met mijn vertaling

N.B. ik heb bij dubbele benamingen consequent de hoofdkleur in de vertalingen achteraan gezet, terwijl die in het Spaans juist voorop staat. Dus *azul negro* (blauw zwart) wordt *zwartblauw*. Verder heb ik varianten van kleurnamen, als in *azul negruzco*, vertaald met het achtervoegsel –(acht)ig: *zwartig blauw*, om een onderscheid te maken met de hoofdkleur (*zwartblauw*). Ongetwijfeld bestaan er voor een aantal vertalingen betere, meer ‘officiële’ alternatieven. Achter de vertaling staat tenslotte een verwijzing naar een zegel uit de *Edifil*-catalogus met de betreffende kleur.

SPAANS	NEDERLANDS (EDIFILNUMMER)	UITGEGEVEN
<i>amarillo</i>	geel (435cc)	
<i>azul</i>	blauw (442)	X
<i>azul celeste</i>	hemelsblauw (633)	X
<i>azul claro</i>	lichtblauw (849)	X
<i>azul grisáceo</i>	grijsig blauw (587)	X
<i>azul indigo</i>	indigoblauw (778)	X
<i>azul negruzco</i>	zwartig blauw (556cc)	
<i>azul oscuro</i>	donkerblauw (609)	X
<i>azul pizarra</i>	leiblauw (587ccc)	
<i>azul ultramar</i>	ultramarijn blauw (585)	X
<i>azul violáceo</i>	paarsig blauw (578)	X
<i>bermellón</i>	vermiljoen (616)	X
<i>carmín</i>	karmijn (508)	X
<i>carmín lila</i>	lilakarmijn (667)	X
<i>carmín oscuro</i>	donkerkarmijn (623cc)	
<i>carmín rosáceo</i>	rozeachtig karmijn (807)	X
<i>carmín rosado</i>	rozekarmijn (623)	X
<i>carmín violáceo</i>	paarsig karmijn (436)	X
<i>castaño</i>	bruin (446)	X
<i>castaño amarillento</i>	geelig bruin (648)	X
<i>castaño carminado</i>	karmijnachtig bruin (775ccds)	
<i>castaño claro</i>	lichtbruin (775ccbs)	
<i>castaño lila</i>	lilabruin (934cc)	
<i>castaño negruzco</i>	zwartig bruin (491)	X
<i>castaño oscuro</i>	donkerbruin (989)	X
<i>castaño rojizo</i>	roodachtig bruin (548)	X
<i>castaño verdoso</i>	groenig bruin (531)	X
<i>castaño violáceo</i>	paarsig bruin (604)	X
<i>gris</i>	grijs (562)	X
<i>gris azulado</i>	blauwig grijs (574cc)	
<i>gris negruzco</i>	zwartig grijs (574cc)	
<i>gris perla</i>	parelgrijs (870cca)	
<i>gris pizarra</i>	leigrijs(683)	
<i>gris verdoso</i>	groenig grijs(683a)	
<i>grosella</i>	aalbesrood (870cca)	
<i>lila</i>	lila (502)	X
<i>lila carminado</i>	karmijnachtig lila (674)	X
<i>lila rojizo</i>	roodachtig lila (574cc)	
<i>lila rosa</i>	rozelila (749)	X
<i>lila rosáceo</i>	rozeachtig lila (628)	X
<i>lila violáceo</i>	paarsig lila (589cc)	
<i>magenta</i>	magenta (1001cc)	
<i>malva</i>	mauve (779)	X
<i>naranja</i>	oranje (447)	X
<i>negro</i>	zwart (543)	X

<i>negro azulado</i>	blauwig zwart (583)	X
<i>negro grisáceo</i>	grijsig zwart (453)	X
<i>ocre</i>	oker (1022)	X
<i>ocre anaranjado</i>	oranjeachtig oker (610cc)	
<i>oliva</i>	olijfkleurig (500cc)	
<i>pizarra</i>	leikleurig (627)	X
<i>rojo</i>	rood (607)	X
<i>rojo anaranjado</i>	oranjeachtig rood (777)	X
<i>rojo bermellón</i>	vermiljoenrood (610)	X
<i>rojo carmín</i>	karmijnrood (642ccs)	
<i>rosa</i>	roze (440)	X
<i>rosa carmín</i>	karmijn roze (644cc)	
<i>rosa carmín claro</i>	lichtkarmijnroze (1022cca)	
<i>rosa carminado</i>	karmijnachtig roze (1003cc)	
<i>rosa castaño</i>	bruinroze (581cc)	
<i>salmón</i>	zalmkleurig (647cc)	
<i>sepia</i>	sepia (500)	X
<i>ultramar</i>	ultramarijn (625)	X
<i>verde</i>	groen (437)	X
<i>verde amarillento</i>	geelig groen (452)	X
<i>verde amarillo</i>	geelgroen (999cc)	
<i>verde azulado</i>	blauwig groen (434)	X
<i>verde bronce</i>	bronsgroen (608)	X
<i>verde claro</i>	lichtgroen (664)	X
<i>verde esmeralda</i>	smaragdgroen (605cc)	
<i>verde gris</i>	grijsgroen (774cc)	
<i>verde grisáceo</i>	grijsig groen (747)	X
<i>verde negro</i>	zwartgroen (793cc)	
<i>verde oliva</i>	olijfgroen (435)	X
<i>verde oscuro</i>	donkergroen (615)	X
<i>violeta</i>	paars (451)	X
<i>violeta claro</i>	lichtpaars (622)	X
<i>violeta negruzco</i>	zwartig paars (858)	X
<i>violeta oscuro</i>	donkerpaars (606)	X
<i>violeta rojizo</i>	roodachtig paars (579ccds)	

Noten

[1] Zie Bakker (2019). Als verderop sprake is van 'de catalogus', dan wordt in het algemeen bedoeld de *Edifil Especializado*. Naar specifieke zegels wordt gebruikelijk verwezen middels de *Edifil* nummers, beginnend met Ed.

[2] Vroege voorbeelden van een tweekleuren uitvoering zijn de 12 cuartos en 19 cuartos zegels van de laatste ongetande serie uit 1865 (Ed.70/71). Die werden in twee drukgangen vervaardigd. De luchtpostzegels van de *Cruz Roja* serie van 1926 (Ed.339/348), de *Pro Catacumbas* serie van 1928 (Ed.402/433) en enkele hoge waarden van de *Descubrimiento* serie van 1930 (Ed.544/545) zijn latere, fraaie voorbeelden van het gebruik van meer kleuren. Dit staat het bestaan van kleurproeven zoals we zullen zien niet in de weg, maar deze zijn schaars.

[3] Kleuren vaststellen is een hachelijke zaak, zelfs zonder de mogelijke verkleuring van zegels door de tand des tijds, of manipulatie door vervalsers. Ik zal de Spaanse kleurnamen zoals ze in de catalogi voorkomen hier (vrijblijvend) vertalen. Voor de goede orde is de door mij gekozen vertaling terug te vinden naast het origineel in de tabel aan het einde van de tekst, met erbij een verwijzing naar een zegel in die kleur.

[4] Tegenwoordig beschikt men over meer geavanceerde gereedschappen. Zo is er de RAL-lijst van kleurentermen die in de schilderbranche wordt gehanteerd. En men zou zelfs de wetenschappelijke weg kunnen bewandelen en overstappen op het bepalen van een onder- en bovengrens in Ångström. Een dergelijke precisie werd bij de UPU duidelijk niet beoogd: de grafisch kunstenaar is geen wetenschapper, en was dat zeker niet een eeuw geleden.

[5] Sempere (2016) vertelt de uitgebreide historie van dit topstuk van de Spaanse filatelie.

[6] Tot aan dat jaar gold de regel van de UPU dat gelegenhedenzegels slechts mochten worden aangewend voor binnenlands gebruik. Daarom ontbreekt de landsnaam op de *Quijote*-serie van 1905 en de UPU-serie van 1920. Op het in 1920 te Madrid gehouden congres van de Postunie werd deze regel afgeschaft.

[7] Deze nummering lijkt een fout in de *Filabo* catalogus, althans in de door mij gehanteerde editie van 2005. Terwijl men overal nauwgezet de nummering van de *Edifil* volgt, heeft men hier de nummering van de twee zegels van 25 céntimos omgedraaid. Als dat was omdat de zegel met de naam van de schilder in plaats van de landsnaam eerder is uitgekomen, dan had men dit neem ik aan ook wel gedaan bij de beide zegels van 2 en 5 céntimos.

[8] De *Edifil* catalogus plaatst de *Montserrat*-serie (Ed.636-654) dan ook voor de eerder verschenen serie *Españoles ilustres* (Ed.655-661).

[9] De vermoedelijke verklaring voor het feit dat men al deze kleuren ter beschikking had is dat men een transactie heeft gesloten met een Engelse handelaar. Deze stelde de benodigde materialen beschikbaar in ruil voor een aantal van de fameuze Teruel-opdrukken, die niet tot uitgifte waren gekomen omdat die stad al snel na de geslaagde verdediging toch in handen was gevallen van de nationalisten (NE32/33).

[10] Dit uit vier 1 cuarto zegeltjes opgebouwde exemplaar van 1 peseta had een blauwe voorganger die getooid is met de koninklijke kroon in plaats van de republikeinse 'kroon' in de vorm van de trans van een kasteeltoren.

[11] De *Edifil Especializado* vermeldt dat de toeslag op deze zegels *voluntario* was, vrijwillig dus. Ik heb niet kunnen achterhalen in welke mate deze ook werd voldaan. Er bestond, zo kort na afloop van de Burgeroorlog, ongetwijfeld een grote sociale druk om zich in het openbaar niet negatief uit te laten richting de Katholieke kerk, die zich openlijk voor de overwinnaars had uitgesproken.

[12] Er was drie jaar eerder een zegel in hetzelfde ontwerp verschenen, met de op dat moment reeds bestaande waarde van 40 céntimos (Ed.953). Dit was mogelijk een proefballonnetje.

[13] De zegel verbeeldt Bartelomé de las Casas. Deze was aanvankelijk als avonturier naar Amerika vertrokken maar bekeerde zich tot het priesterschap toen hij zag welk onrecht de inheemse bevolking door zijn landgenoten werd aangedaan. Hij geldt als een van de eersten die de onderdrukking van de inheemse bevolking aan de kaak stelde. Deze wordt hier echter wel als heel erg onderdanig afgebeeld, in een vorm die nu waarschijnlijk als vernederend zou worden beschouwd.

[14] Bij de meerkleurige zegels treffen we overigens geen kleuren aan die niet ook als enige kleur voorkomen bij de series die hier onder de loep liggen.

Bronnen

Andreu i Bartoli, Xavier et al (2004). *Catálogo Unificado Especializado de Sellos de España Tomo II (1931-1975)*. Madrid: Edifil.

Andreu i Bartoli, Xavier et al (2008). *Catálogo Unificado Especializado de Sellos de España Tomo I (1850-1900)*. Madrid: Edifil.

Andreu i Bartoli, Xavier et al (2020). *Catálogo Unificado Especializado de Sellos de España Tomo II (1901-1939)*. Madrid: Edifil.

Bakker, Dik (2019). *Spanje: grenzen aan de verzameling*. *Iberia* 129: 11-33.

De Figueiredo, Albertino (2005). *Catálogo de Sellos 1850-2005 Especializado (26ª Edición)*. Barcelona: Filabo.

Exfilna 2020. <https://fesofi-exfilna2020.es/>

Gutiérrez Balbás, Antonio (2020). *Errores y Variedades del Segundo Centenario Español*. Cáceres: Exfilna 2020.

Schier, Oswald (2011). *Manual de la Filatelia Española Tomo I & II*. Barcelona: Filatelia de Barcelona, S.L.

Sempere, José María (2016). *El mítico 2 reales azul de 1851*. Monografías Filatélicas 19. Barcelona: Subastas Europa.